

કવિ, વાર્તાકાર, સંપાદક ડૉ. ચંદ્રકાન્ત હરિશંકર મહેતા ‘શશિન્’નો જન્મ અમદાવાદમાં થયો હતો. એમનું વતન સરોડા (જિ. અમદાવાદ) છે. તેઓ હિન્દી વિષયના અધ્યાપક અને નિયામકપદે રહેલા છે.

‘ધીરે વહે છે ગીત’ એમનો ગઝલ અને ગીતનો સંગ્રહ છે. ‘મન મધુવન’ અને ‘સ્વપ્નલોક’ની વાર્તાઓમાં મુખ્યત્વે પ્રણય અને દાંપત્યજીવનની વાત છે. ‘સ્વાતંત્ર્યસેનાની યોગાનંદ’ અને ‘ડૉ. આંબેડકર’ વગેરે એમની કિશોરોપયોગી ચરિત્રપુસ્તિકાઓ છે. ‘કેસરક્યારી’ તથા ‘નારી તારાં નવલખ રૂપ’માં પ્રેરક પ્રસંગો છે, તો ‘એક જ દે ચિનગારી’ તથા ‘અંતર્દ્વાર’ એમનાં ચિંતનાત્મક લેખોનાં પુસ્તકો છે. ‘ગુજરાત સમાચાર’માં ચાલતી ‘ગુફ્તેગો’ કોલમ નિમિત્તે લખાયેલું ‘ગુફ્તેગો’ યુવાનો અને પરિણય’ એમનું સાંસારિક બોધનું પુસ્તક છે. એમણે ‘લોકકવિ મીર મુરાદ’ અને ‘મુરાદવાણી’ નામે પુસ્તકો આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત એમણે વિવેચન અને સંપાદનો પણ કર્યાં છે.

ભસવું એ કૂતરાનો સ્વભાવ છે અને મૌન એ માનવીનો. ગમે-ત્યાં, ગમે-તેમ બબડતાં માણસો મળે, ભસતાં કૂતરાંએ મૌન ધારણ કરીને પડોશીને વિચારતા અને તેઓ ઈચ્છે તો મૌન રહેતાં કરી દીધા છે.

કૂતરું બોલી શકે તેમ નથી, પણ મનુષ્ય ઈચ્છે તો મૌન રહી શકે તેમ છે. સંયમ અને સમજણપૂર્વકનું આવું મૌન ઘણીવાર વણજોઈતી પીડા-પ્રશ્નોમાંથી મુક્તિ અપાવે છે. બેવકૂફીભર્યો વાણીવિલાસ એ અંતરનો ખાલીપો સૂચવે છે. જ્યારે મૌન પોતે જ ઉત્તમ ભાષણ સાબિત થાય છે. આત્માનો પરમાત્મા જોડેનો સંવાદ મૌનની મધુર મેડીએ જ સંભવે છે એ આ ગદ્યખંડ દ્વારા સારી રીતે સમજાય છે.

એક માણસનું પાલતુ કૂતરું ખરા બપોરે ભસતું હતું, એને કારણે પડોશીની ઊંઘમાં ખલેલ પડી એટલે તરત જ એણે પેલા શ્વાનના માલિકને કહ્યું : ‘તમને કૂતરાં પાળવાનો શોખ છે, તો એમને કેળવવાની પણ આદત રાખો.’ પોતાના માલિક પર આગંતુકોને કોધે ભરાયેલા જોઈને કોણ જાણે કેમ પણ પેલું કૂતરું શાંત થઈ ગયું!

એ જોઈને પેલા પડોશીને આશ્ચર્ય થયું... એણે શ્વાનના માલિકને કહ્યું : ‘તમારું કૂતરું ભારે સમજુ છે!’

કૂતરાના માલિકે તક ઝડપી લેતાં કહ્યું : ‘હા, કદાચ એ મૌન ધારણ કરીને એમ કહેવા ઈચ્છે છે કે હું માણસ પાસેથી બોલવાનું નહિ શીખી શકું, પણ માણસ મારી પાસેથી ચૂપ રહેવાનું શીખે તોય ઘણું છે!’ પડોશીને પોતાની ભૂલ સમજાઈ. શ્વાનના માલિકને દુભવ્યા બદલ દુઃખ થયું.

માણસ શોરને ‘જન્મસિદ્ધ’ અધિકાર માને છે, એને બદલે ‘મૌન’ સર્વોત્તમ ભાષણ છે, એવું માણસ સમજતો હોત તો એની કેટલી બધી ઉપાધિઓ ઓછી થઈ જાત?

વાણી એ શબ્દોની અનાવશ્યક લહાણી માટેનું માધ્યમ નથી! હકીકતમાં ‘શોર’ એ માણસની સમજશક્તિનું દેવાળું છે. આંતરિક ખાલીપાવાળા માણસો ‘ગરજે’ છે. આંતરિક સમૃદ્ધિવાળા લોકો મૌનનો મહિમા સમજીને મલકે છે.

બકબક કરવાની વૃત્તિ એ માણસના મનમાં ઘૂઘવતા અશાંતિના મહાસાગરની ચાડી ખાય છે! સંયમી માણસો શબ્દની શક્તિ પિછાણતા હોય છે એટલે જ એમને એ વાતની ખબર હોય છે કે મૌનના વૃક્ષ પર જ શાંતિનાં ફળ બેસતાં હોય છે! પરમાત્માના ટપાલી જેવું ફૂલ મૌન હોવા છતાં કેવો મહત્ત્વનો સંદેશ આપી જાય છે!

ભયજન્ય મૌનમાં કાયરતા છે, સંયમજન્ય મૌનમાં વીરતા! વાચાળતા સુલભ છે, મૌન માટે સાધના કરવી પડે છે...! લોકપ્રિયતા માણસના નસીબમાં ‘શોરબકોર’ લખે છે અને ‘આત્મમૈત્રી’ પ્રદાન કરે છે, મૌનની મહાશક્તિ!

ઈશ્વર આપણી સાથે સંવાદ સાધવા આતુર છે, પણ ધાંધલ-ધમાલ અને શોરબકોરમાં આપણે તેનાં પગલાંનો અવાજ સાંભળી શકતા નથી! પરમાત્મા કહે છે : મારે બોલવું છે, પણ તમારો આત્મા પહેલાં ચૂપ રહે, એ શરતે!

ઈશ્વરના આ પડકારને ઝીલવા માટે આંતરિક શાંતિના ઉપાસક બનવું પડે! સંસ્કૃતિ મૌન-મહિમાની ગાયિકા છે, જ્યારે વિકૃતિ છે શોરબકોરની છડીદાર!

આગંતુક આવી ચડેલું, વગર નોતરે આવેલું દૂભવવું દુભાવવું, દુઃખી કરવું લહાણી ખુશાલીને પ્રસંગે ભેટની વહેંચણી દેવાળું નાદારી સુલભ સહેલાઈથી મળે એવું સાધના સાધવું તે, સાધવા કે સિદ્ધ કરવા આવશ્યક પ્રયત્ન કે ક્રિયા કરવાં તે ઉપાસક ભક્ત, સાધક સંસ્કૃતિ સભ્યતા, સુધારો, સામાજિક પ્રગતિ, સિવિલિઝેશન વિકૃતિ વિકાર છડીદાર છડી ઝાલનાર

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના દરેક પ્રશ્નનો એક-એક વાક્યમાં ઉત્તર લખો :
 - (1) કૂતરું જાણે શાથી શાંત થઈ ગયું ?
 - (2) પડોશીને શાથી આશ્ચર્ય થયું ?
 - (3) પડોશીને પોતાની કઈ ભૂલ સમજાઈ ?
 - (4) લેખકની દૃષ્ટિએ કોણ ગરજે છે ?
 - (5) ઈશ્વરનો અવાજ આપણે કેમ સાંભળી શકતા નથી ?
2. નીચેના દરેક પ્રશ્નનો બે-ત્રણ વાક્યોમાં ઉત્તર લખો :
 - (1) લેખક ‘વાણી’ અને ‘શોર’ વિશે શું કહે છે ?
 - (2) ‘સંયમજન્ય મૌનમાં વીરતા’ છે એમ લેખક શા માટે કહે છે ?
3. પાઠને આધારે ‘વિવેક અને વાણી’ વિશે તમારા શબ્દોમાં પાંચ વાક્યો લખો.



શુદ્ધ-અશુદ્ધ વાક્યરચના :

કોઈ પણ ભાષા તેના મહાવરાથી જ સારી રીતે શીખી શકાય છે. તેનું નિયમિત વાંચન-અર્થગ્રહણ કરવાથી ભાષાની ખૂબીઓ વાચકની પકડમાં આપોઆપ આવતી જાય છે. ગુજરાતી ભાષાનો પણ અનુકૂળતા હોય એટલો નિયમિત અભ્યાસ કરતાં રહેવાથી આપોઆપ ભાષા પરનો કાબૂ વધતો જશે. કોઈ પણ ભાષા શીખતી વખતે શરૂઆતમાં ખોટી વાક્યરચના પણ ક્યાંક-ક્યારેક થાય છે, પણ એ શા માટે ખોટી છે અને સાચી વાક્યરચના કઈ છે તેનો થોડો અભ્યાસ જરૂરી છે.

અહીં આવી થોડી ખોટી વાક્યરચનાઓ દ્વારા શુદ્ધ વાક્યરચના સમજવાનો આપણે પ્રયત્ન કરીએ :

- (1) એક અલંગ નામનું બંદર છે. (અશુદ્ધ)
આ વાક્યમાં અલંગની આગળ ‘એક’ વિશેષણ મુકાયું છે. ખરેખર, ‘એક’ એ બંદરનું વિશેષણ છે. અલંગ એક બંદર છે. (શુદ્ધ)
- (2) તમે અમારે ઘરે સહકુટુંબ સાથે આવજો. (અશુદ્ધ)
અહીં સહકુટુંબ એટલે જ કુટુંબ સાથે એવો અર્થ થાય. સહ એટલે સાથે. ફરી વાર સાથે શબ્દની જરૂર છે? તમે અમારે ઘરે સહકુટુંબ આવજો. (શુદ્ધ) અથવા
તમે અમારે ઘરે કુટુંબ સાથે આવજો. (શુદ્ધ)
- (3) મારાં મોટા ભાઈ ભાવનગર ગયાં. (અશુદ્ધ)
પુરુષ જાતિ માટેનાં સંબંધ ધરાવતાં પદો - ક્રિયાપદ, સર્વનામ, વિશેષણ વગેરે માટે અનુસ્વાર વપરાતું નથી. મારા મોટાભાઈ ભાવનગર ગયા. (શુદ્ધ)
- (4) મારા કાકી આજે વડોદરાથી આવ્યા છે. (અશુદ્ધ)
સ્ત્રીજાતિ માટેનાં સંબંધ ધરાવતાં પદોમાં અનુસ્વાર વપરાય છે. મારાં કાકી આજે વડોદરાથી આવ્યાં છે. (શુદ્ધ)
- (5) પરેશ, મીરાં અને રામભાઈ બસમાં બેઠા. (અશુદ્ધ)
અહીં પરેશ અને રામભાઈ પુરુષ છે, પણ સાથે મીરાં સ્ત્રી (બાળકી) છે. એક પણ નારીજાતિનું નામ નર જાતિનાં નામ સાથે હોય તોપણ સંબંધિત પદો અનુસ્વાર ધારણ કરે છે. પરેશ, મીરાં અને રામભાઈ બસમાં બેઠાં. (શુદ્ધ)
- (6) શૈલેષ ‘માનવીની ભવાઈ’, ‘કુરુક્ષેત્ર’ અને ‘હિમાલયનો પ્રવાસ’ વાંચી. (અશુદ્ધ)
અહીં ત્રણેય પુસ્તકોનાં નામ છે. ત્રણેય ચોપડીનાં નામ છે એમ પણ કહેવાય. પુસ્તક કેવું (નાન્યતર જાતિ) અને ચોપડી કેવી (નારી જાતિ.) નાન્યતર જાતિ કે નારી જાતિનાં એકથી વધારે નામો હોય ત્યારે પણ તેને સંબંધિત પદોમાં અનુસ્વાર મુકાય છે. વળી ચોપડી એક નથી. એકથી વધારે છે એટલે ક્રિયાપદનું બહુવચન બનાવી અનુસ્વાર મુકાય છે. શૈલેષે ‘માનવીની ભવાઈ’, ‘કુરુક્ષેત્ર’ અને ‘હિમાલયનો પ્રવાસ’ વાંચ્યાં. (શુદ્ધ)
- (7) રમેશ પારેખે ઘણા બધા ગીતો લખ્યા છે. (અશુદ્ધ)
અહીં ગીત (કેવું)એ નાન્યતર જાતિનો શબ્દ છે. ‘ગીતો’ એ એનું બહુવચન છે. નાન્યતર જાતિ બહુવચન હોય ત્યારે તેને સંબંધિત તમામ પદો અનુસ્વાર ધારણ કરે છે. રમેશ પારેખે ઘણાં બધાં ગીતો લખ્યાં છે. (શુદ્ધ)
- (8) ઓફિસમાં સફાઈકામ કરતા કર્મચારીઓ એકઠા થવાના છે. (અશુદ્ધ)

સંસ્થામાં ગમે ત્યાં સફાઈકામ કરતાં હોય પણ મળવાનું સ્થળ ઓફિસ છે.

સફાઈકામ કરતા કર્મચારીઓ ઓફિસમાં એકઠા થવાના છે. (શુદ્ધ)

(9) વિદ્યાર્થીનું એકમાત્ર લક્ષ હોય છે - ઉત્તમ અભ્યાસ. (અશુદ્ધ)

લક્ષ એટલે લાખની સંખ્યા. લક્ષ એટલે ધ્યાન, નિશાન પણ અહીં તો લક્ષ્ય એટલે હેતુ, ધ્યેય.

વિદ્યાર્થીનું એકમાત્ર લક્ષ્ય હોય છે - ઉત્તમ અભ્યાસ. (શુદ્ધ)

(10) ગોપાલભાઈ સજ્જન વ્યક્તિ છે. (અશુદ્ધ)

સજ્જન એટલે સત્ (સારા) - જન (વ્યક્તિ). પછી ફરીથી વ્યક્તિ કહેવાની જરૂર ખરી?

ગોપાલભાઈ સજ્જન છે. (શુદ્ધ) અથવા

ગોપાલભાઈ સારા વ્યક્તિ છે. (શુદ્ધ)

અહીં જે-તે અશુદ્ધ રચનાઓમાં કઈ અશુદ્ધિ છે તેનો તમને થોડી સ્પષ્ટતા સાથે નિર્દેશ કર્યો છે. હવે નીચેનાં થોડાં ઉદાહરણો દ્વારા તેમાં રહેલી અશુદ્ધિને સમજવાનો પ્રયત્ન કરવાથી શુદ્ધ રચના બનાવવા તેમાં શો ફેરફાર કરવો તે આપોઆપ સમજાઈ જશે.

(1) એક ગૌતમ નામના ઋષિ હતા. (અશુદ્ધ)

ગૌતમ એક ઋષિ હતા. (શુદ્ધ)

(2) સવિનય સાથે આપને હું આ હકીકત જણાવું છું. (અશુદ્ધ)

સવિનય આપને હું આ હકીકત જણાવું છું. (શુદ્ધ)

વિનય સાથે આપને હું આ હકીકત જણાવું છું. (શુદ્ધ)

(3) બસ હાઈવે-રોડ પર જતી હતી. (અશુદ્ધ)

બસ હાઈવે પર જતી હતી. (શુદ્ધ)

બસ હાઈ-રોડ પર જતી હતી. (શુદ્ધ)

(4) મારા બા ખેતરેથી આવ્યા નથી. (અશુદ્ધ)

મારાં બા ખેતરેથી આવ્યાં નથી. (શુદ્ધ)

(5) મારાં દાદા મંદિરે ગયાં છે. (અશુદ્ધ)

મારા દાદા મંદિરે ગયા છે. (શુદ્ધ)

(6) કનુભાઈ, પ્રવીણ અને દીપક સોમનાથ ગયાં છે. (અશુદ્ધ)

કનુભાઈ, પ્રવીણ અને દીપક સોમનાથ ગયા છે. (શુદ્ધ)

(7) રામ અને સીતા અયોધ્યા આવ્યા. (અશુદ્ધ)

રામ અને સીતા અયોધ્યા આવ્યાં. (શુદ્ધ)

(8) સુદામા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પાસે જઈ રહ્યાં હતાં. (અશુદ્ધ)

સુદામા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પાસે જઈ રહ્યા હતા. (શુદ્ધ)

(9) ગાડીમાં અનાજ ભરાય રહ્યું હતું. (અશુદ્ધ)

ગાડીમાં અનાજ ભરાઈ રહ્યું હતું. (શુદ્ધ)

(10) કોને કીધું કે તેઓ આજે આવશે? (અશુદ્ધ)

કોણે કીધું કે તેઓ આજે આવશે? (શુદ્ધ)

(11) મેં ઘણા સફરજન ખાધા હતા. (અશુદ્ધ)

મેં ઘણાં સફરજન ખાધાં હતાં. (શુદ્ધ)

(12) તેણે આ કામ કરવું જ જોઈએ. (અશુદ્ધ)

તેણે આ કામ કરવું જ જોઈએ. (શુદ્ધ)

- (13) મહર્ષિને રાજાએ એક પ્રશ્ન પૂછ્યો (અશુદ્ધ)
મહર્ષિને રાજાએ એક પ્રશ્ન પૂછ્યો (શુદ્ધ)
- (14) તારી સાથે હું ય આવીશ. (અશુદ્ધ)
તારી સાથે હુંય આવીશ. (શુદ્ધ)
- (15) બીમાર માણસે હંમેશાં મગજ ખાવું જોઈએ. (અશુદ્ધ)
બીમાર માણસે હંમેશાં મગ જ ખાવા જોઈએ. (શુદ્ધ)
- (16) શુદ્ધ ગાયનું ઘી વાપરજો. (અશુદ્ધ)
ગાયનું શુદ્ધ ઘી વાપરજો. (શુદ્ધ)
- (17) આ ટીશર્ટની શું કિંમત છે? (અશુદ્ધ)
આ ટીશર્ટની શી કિંમત છે? (શુદ્ધ)

સ્વાધ્યાય

1. નીચેનાં વાક્યો સુધારીને તમારી નોટબુકમાં લખો :

- (1) પેલી યુવતીને હસવું આવ્યું.
- (2) બાળકના અણું અણુંમાં ઊભરાતી ઉત્સાહ શમી જતી.
- (3) હું માદા પડ્યો છું.
- (4) તેમને મારા જીવનને રોશન કર્યું છે.
- (5) શું મજા પડી ?
- (6) તેણે ગોળ વર્તુળ દોર્યું.
- (7) આપણા કહી શકાય તેવા પુસ્તકો ગણ્યાગાઠ્યા છે.
- (8) તમે કેટલાં વાગે આવશો ?
- (9) મૂળશંકરને તો ઘણું ય પૂછવું હતું
- (10) ‘કયું મોઢું લઈ ને હું પુછવાય જાઉં ?’

2. સાચાં વાક્યો સામે (✓) નિશાની કરો અને ખોટાં વાક્ય સામે (x) કરો, ખોટાં વાક્યો સુધારીને તમારી નોટમાં લખો :

- (1) દરેક વિદ્યાર્થીઓએ મેદાન ઉપર હાજર રહેવું. ()
- (2) મેહુલ ‘મહાભારત’ નાટકમાં દ્રૌપદી બની. ()
- (3) યથાશક્તિ પ્રમાણે દાન કરવું જોઈએ. ()
- (4) તેણે ઘણી વાર મને મદદ કરી છે. ()
- (5) તારા ટેબલ ઉપર મેં કાગળ, પેન અને રબર મૂક્યાં છે. ()
- (6) બંને મિત્રોએ સલાહ કરી લીધી. ()
- (7) પ્રેમાનંદ મધ્યકાલીન યુગમાં થઈ ગયા. ()
- (8) મારે જવાનું જલદી છે. ()
- (9) ચાર વાગે તમે મને મળજો. ()
- (10) આ તો હું તમારું લક્ષ્ય દોરું છું. ()